

Szegei Péter

Pálya a magasban

Ki lesz a dugókirály?

A 19. század végén, az új, szabadtéri sportágak gyorsan felívelő népszerűségének idején a testedzés híveinek, legfőképp a sportújságíróknak sajátos problémával kellett szembesülniük: több tucat idegen eredetű szakkifejezést kellett beépíteni a magyar nyelvbe. Legegyszerűbbnek a jobbára tükörfordítás és a fonetikus átirás bizonyult, előbbire példa a távolugrás (long jump), a félidő (half time), a szabadrúgás (free kick), utóbbira a meccs, a tréning vagy a tribün.

A rövid életű *Sportlap* vonta be elsőként olvasóit a sportkifejezések magyarosításába. 1921-ben tették közzé felhívásukat, melyben azt kérték a pályázóktól, hogy alkossanak megfelelő magyar szót a krikettből eredő, de több sportágban is használt, három találatot jelentő hat-trickre. Legtöbbször a „három a magyar”-t javasolták, szerencsére a szerkesztőség ízlése nem

egyezett a pályázókéval, így egyetlen újságírónak sem kellett később leírnia, hogy valamelyik csapatunkat külföldi ellenfele „három a magyar”-ral győzte le. A szerkesztőség a csatárvirtus és gólháromság szavakat is jónak találta, de a Márkisochn Benő által kitalált mesterhármának adta az első díjat. Nyelvünk egy új szóval, Márkisochn pénzjutalommal és a lap tanácsával gazdagodott: „Ha már olyan jól meg tudta magyarosítani a hat-tricket, hát magyarosítsa meg saját idegen hangzású nevét is.”

1931-ben a *Nemzeti Sport* magyarosító pályázatát a lap fejlécében „Legyen a drukker szurkoló” és „Tempó helyett azt kiáltsd csapatodnak: Hajrá!” feliratokkal indította útjára. Tizenöt szó helyettesítésére kérték fel az olvasókat, a felhívásra több mint ezren válaszoltak. A pályázatok elbírálásakor nem csupán a szavak hangzásával, kifejezőerejével számoltak, figyelembe vették, hogyan lehet a szót ragozni, és támogatták

„rég, elfeledett magyar szavak életre ébresztését, tájszólások zamatos ötleteit, az ún. osztálynyelv, az argó, a zszargon jellemző házi használatú kifejezéseit”. A lap jól szelektált, hiszen hat magyarosított szót találtak megfelelőnek, ezek közül öt – bár az eredeti kifejezést teljesen nem is szorította ki – valóban gyökeret eresztett nyelvünkben. 1931-től a sportolók inkább mezben, mint dresszben sportolnak, a trénerből edző lett, a ringből szorító, a futók korábban startoltak és finisáltak, ezentúl rajtoltak és hajráztak. A hajrá szót már csak azért is ki kell emelnünk, mert a tempó biztatásból éppúgy hajrá lett, mint a finisből – ráadásul a finis cél, a tempó iramot, ütemet is jelenthet. A lap tudatosan választotta két idegen szó helyett is a hajrát, indoklásuk szerint a szó „egyrészt biztatásnak is alkalmas, másrészt a megszokott kontextusban is visszaadja a finis értelmét (a cél előtt húsz méterrel megkezdődött a hajrá)”.

Az 1931-es sikeren felbuzdulva a sportújság minden év végén kiírta magyarosító pályázatát, tíz esztendő alatt mintegy négyezer pályamunkát bíráltak el. A *Nemzeti Sport* akcióira az MTA Nyelvművelő Bizottsága is felfigyelt, először a *Magyarosan* című lap méltatta az újság törekvéseit, majd 1938-tól a testület elnöke hagyta jóvá a magyarosított kifejezéseket. A legötletesebbnek talált szavak szerzői ezüstplakettet (1938-tól stílszerűen ezüstveretet) kaptak, a díjazott szóalkotókat így név szerint ismerjük. Bendekovits Gyula salgótarjáni fodrászsegéd javaslatára a derbit ma rangadóknak mondjuk, a tribünből dr. Kubicsék András ötlete nyomán lett lelátó. A vívók manapság nem plansra, hanem pástra lépnek, a pázsitot jelentő felvidéki tájszót a pécsi Settényi Ervin ajánlotta a lap figyelmébe (a plans eredetileg lovagi tornák rendezésére alkalmas gyepes, pázsitos területet jelentett). A taccsot Guttman Zsigmond magyarosította partra, összetett alakjai közül a partdobást később a bedobás, a partvonalat az oldalvonal váltotta fel, a partjelzőt – nem hivatalos formában – még manapság is használják. A dekatonistákat azért hívjuk tízpróbázóknak, mert a *Nemzeti Sport* elfogadta a budapesti Halász István és Halász József pályázatát. Mivel pár évvel korábban a pentatlont öttusára magyarosították, a szerkesztők szerint logikus lenne a tíztusa elnevezés, azonban a tízpróba sokkal jobban hangzik. Ekkoriban magyarosították

a lábfej részeit jelölő német eredetű kifejezéseket is. A láb elejét, csúcsát csőrre akarták változtatni, mivel spiccel rúgni olyan, mintha egy madár a csőrrel beleütne a labdába, ám a szó nem tudta felváltani német megfelelőjét. Ezzel szemben a rüszttöt (rist, a lábfej háta) 1938-ban Tari János pusztaberényi tanító javaslatára nagyobb sikerrel magyarosították csüdre, hiszen a kifejezés futballistaberkekben ma is használatos (a csüd az állatok lábszára és ujjai/patái közötti rész, amely hasonlít a leszorított, lövésre lendülő lábhoz).

Néhány kifejezés, mint a hands, a fault vagy a passz különösen ellenállónak bizonyult. A kéz, kézzel érint szavak ismertek voltak, de megfelelő, rövid igealakot sokáig senki sem talált ki. A pályázók dolgát nehezítette, hogy a stoppol igét előbb toppolra, majd kezelre magyarosították (lekezeli a labdát), a problémát az utolsó betű megváltoztatásával hidalta át az a pályázó, aki 1938-ban a keze igét javasolta a hands helyett. A passz viszont soha sem sikerült tökéletesen, egyetlen szóval magyarosítani. 1938-ban a keze szó alkotóján kívül ezüstplakettet kapott az a levélíró is, aki kifejtette, hogy nem érdemes a passzol és a fault szó magyarosításával foglalkozni. Szerinte ugyanis ezeknek a szavaknak számtalan szinonimája van, sőt, azokkal pontosabb képet festhetünk a játékról (ellenfelét megütötte, megrúgta, ellökte, elgáncsolta, illetve a labdát fejelte, emelte, ejtette, pöccintette, tolt,

tálalta, lötte, átvágta). A faultot később mégis megpróbálták a székely eredetű dancs szóval helyettesíteni, ám végül csak a szabálytalanság/szabálytalankodik kifejezések tudták „eltüntetni” a nyelvből.

Néhány kifejezéssel az olvasók egyáltalán nem tudtak megbirkózni. A sport, taktika, amatőr, tipp, menedzser szavak tökéletesen beépültek a nyelvbe, és nincs olyan „magyarosabb” megfelelőjük, amely maradéktalanul visszaadná a szó pontos értelmét. Tegyük hozzá, a pályázók kitartóan próbálkoztak, a fizetetlen szívgárdista (amatőr), a bojtortán (junior) vagy a sportsáfár (menedzser) különösen élénk fantáziáról tanúskodik. A *Nemzeti Sport* sokáig próbálkozott a portya (túra) és a rápénz (prémium) honosításával is, sokan szerették volna a gólt is magyarosítani. Ezek közül a zutty talán a leginkább megmosolyogtató, a pályázó szerint székely bakák körében ez jelentette a telitalálatot. A *Nemzeti Sport* azonban a dugó mellett tette le voksát, gyakran használták is a kifejezést. Ám a dugóból létrehozott összetett szavak, mint a dugólövő, dugóarány s legfőképp a dugókirály igen furcsán hangzanak. Utóbbinak pajzán jelentése is lehet, bár ha a lap ragaszkodott volna az erotikus áthallású szavakhoz, bizonyára támogatná azt a pályázót, aki szerint a derbi magyarosabban hangzana, ha az ellenfél feletti kiütéses győzelem vágyára utalna. Akkor a rangadó helyett ma azt mondhatnánk: verdki.